

Från sociala rörelser till politiska partier

Multikulturalism och indianrörelser i Ecuador och Bolivia

De senaste årens politisering av etnicitet i Latinamerika har överraskande nog inte lett till etniska konflikter och separatistiska krav, utan istället bidragit till att fördjupa demokratin genom att utmana rådande idéer rörande medborgarskap och nationalstaten. De allra mest framgångsrika exemplen på indianrörelser återfinns i Ecuador och Bolivia. Dessa har sina rötter i bonderörelser som har blivit alltmer etniskt fokuserade. (*OBS! Författarna har valt att medvetet referera till aktörerna som "indianer" och inte "ursprungsfolk" eftersom huvudaktörerna själva efter den omvärdering av den indianska identiteten som skett sedan 1990-talet föredrar den benämningen*).

Ecuador har en av de äldsta och starkaste indianrörelserna i Latinamerika. Rörelsen har utgjort en viktig politisk kraft ända sedan 1990, då den lamslog landets ekonomi genom en veckolång protestaktion som slutligen tvingade den sit-

tande regeringen till förhandlingsbordet. År 1995 grundade indianrörelsen i Ecuador den politiska rörelsen *Pachakutik*. Den nådde först framgångar i borgmästarvalen på kommunnivå och senare även i de provinsiella valen.

I Bolivia vann Evo Morales som Latinamerikas förste indianske president en jordskredsseger i valet år 2005. Morales representerar MAS-partiet (*Movimiento al Socialismo*), med rötter i kokaodlarnas organisation. Liksom Pachakutik i Ecuador utmärkte sig MAS i Bolivia genom framgångar i kommunvalen innan partiet nådde fram till presidentposten. Detta var början på ett radikalt politiskt projekt med syfte att omstrukturera den bolivianska staten, något som man vill uppnå bland annat genom nationaliseringar av naturresurser och en omskrivning av konstitutionen. Detta har lett till att den amerikanska Bush-administrationen har utpekats Bolivia som en del av Latinamerikas nya *axis of evil*.

I både Ecuador och Bolivia har indianrörelserna bildat politiska partier och kombinerar därmed icke-institutionaliserade aktiviteter med deltagande i den formella politiken. Denna kombination av strategier har varit ett "tveeggat svärd" eftersom den å ena sidan utgjort en förutsättning för dessa rörelser framgång men å andra sidan givit upphov till konflikter rörande representation och ansvarsutkrävande. I vissa fall har detta lett till att den etniska rörelsens trovärdighet satts på spel.

Vad har då Pachakutik och MAS inneburit för demokratin och för de grupper de representerar? Hur påverkas dessa rörelser av att delta på den formella politiska arenan?

Ecuador

Indianfolkens organisationer växte i betydelse under mitten av 1980-talet. Detta sammanföll med det socialistiska partiets minskade inflytande, vilket innebar att vänsterkrafterna

kom att alliera sig med indianrörelsen. Konfederationen för de Indianska Nationaliteterna i Ecuador (*Confederación de Nacionalidades Indígenas del Ecuador, CONAIE*) skapades år 1986 men fick nationellt och internationellt genomslag först under den stora mobiliseringen (*el levantamiento*: ordagrant resningen eller upproret) i juni 1990. Det var den största protestaktionen dittills i modern tid, då landets indianbefolkning protesterade mot orättvisorna i samhället. Aktionen blev inledningen till en kamp där även icke-indianska ecuadorianer, media och tom kyrkan började sympatisera med indianrörelsen.

Sedan dess har rörelsen bidragit till att störta två presidenter (Abdalá Bucarám 1997 och Jamil Mahuad 2000) men också blivit en betydelsefull politisk aktör i frågor rörande interkulturell utbildning, lokal utveckling och institutionella reformer.

Indianrörelsens identitet har kännetecknats av ett avståndstagande från det politiska etablissemanget, ett slags anti-politisk diskurs som översatts i krav på reformering av den nuvarande nyliberala staten. Målet är en multikulturell stat där indianfolkens kollektiva rättigheter erkänns. Nina Pacari, före detta utrikesminister och framstående ledare inom Pachakutik och CONAIE, förtydligar:

Indianrörelsen kräver inte bara jorden och beaktande av krav på sina specifika rättigheter, utan [den] ifrågasätter den statliga modellen för ett mångkulturellt samhälle (dvs att alla etniska grupper "enligt konstitutionen" ska ha samma rättigheter och erkännas som medborgare, i fallet med indianfolken även med sin egen indianska nationalitet, och inte bara som ecuadorianer. Pacari, som representerar en radikal-indianistisk gren av Pachakutik och CONAIE där snarare det indianska än det interkulturella/multikulturella står i första rummet, menar att det i praktiken inte nämnvärt förbättrar villkoren för indianerna om multikulturalism råder på pappret/red:s anm). Det är principer, ett politiskt projekt som inte är begränsat till indianfolken, utan som ska lösas och skrivas in i den nya statliga strukturen. (*Pacari intervjuad av Lalander, Quito, 11 juli, 2007*)

När kongressen 1994 fattade beslutet att låta politiska rörelser (och inte bara politiska partier) delta i val, var det avgörande eftersom det tillät CONAIE att ställa upp i valen med rörelsen Pachakutik, vilket genomfördes utan att överge sin kritiska position gentemot det politiska systemet. Skillnaden mellan Pachakutik och ett politiskt parti är dock framförallt principiell och semantisk eftersom rörelsen i övrigt uppfyller kriterierna för ett politiskt parti.

Strategin att kombinera icke-institutionaliserade strategier med deltagande i den formella politiska sfären har på många sätt varit effektiv. Det kanske viktigaste resultatet är den nya konstitutionen från 1998 där det fastslås att Ecuador är en "plurikulturell och multietnisk stat". Indianmedborgarna erkändes därmed som folk, vilket medförde att deras kollektiva rättigheter, traditionella organisationsformer och kulturer gavs ett formellt erkännande. Rörelsen har även fått en positiv genomslagskraft på lokal nivå, där kommuner som exempelvis Guamote, Otavalo och Cotacachi fått nationellt och internationellt erkännande för sina framgångsrika deltagardemokratiska modeller, där beslut fattas i samråd med medborgarna som på stora möten diskuterar sig fram till gemensamma lösningar, och för minskningen av klientelismen, det ojämlika system där privilegier byts mot exempelvis politiskt stöd.

Det partipolitiska deltagandet har emellertid inte förändrat CONAIEs radikala position. Tvärtom fortsätter rörelsen att ifrågasätta de statliga institutionerna, samtidigt som Pachakutik måste förhandla med dessa aktörer. Stundvis har Pachakutik frångått CONAIEs principer och ingått allianser med konservativa politiska partier för att uppnå kortsiktiga mål. Detta har besvarats med kraftfull moralisk kritik och anklagelser från andra sektorer inom indianrörelsen (inklusive falanger inom CONAIE och Pachakutik) om att politikerna agerat i egenintresse.

Motsättningen mellan rörelsens krav på radikal förändring och det partipolitiska deltagandet kulminerade år 2002, då indianrörelsen allierade sig med den före detta militären Lucio Gutiérrez och därmed lyckades få flera ministerposter. Redan efter sju månader bröt Pachakutik alliansen på grund av att Gutiérrez regering snabbt fylldes av militärer och familjemedlemmar. Erfarenheten har dock lett till en omfattande legitimitetskris, som indianrörelsen fortfarande håller på att återhämta sig från. Luis Maldonado, som själv innehade en ministerpost i den kortvariga regeringsalliansen med Gutiérrez, ser tillbaka:

Indianrörelsen förberedde sig inte för politiskt deltagande i staten. Det vill säga, det var en mer oppositionell och kravbaserad rörelse. Hela dess vision baserades på en vision av exkludering. Men när du påtar dig regeringsansvar, nationellt eller lokalt, så är du inte längre exkluderad, då måste du påta dig en uppgift inom staten. (*Maldonado intervjuad av Lalander, Ibarra, 31 maj, 2007*)

Även om indianrörelsen inte lyckats uppfylla alla sina mål är det ett faktum att rörelsens deltagardemokratiska traditioner och transparens har påverkat den politiska kulturen. Genom ett nytt juridiskt ramverk har indianfolkens rättigheter erkänts, vilket bidragit till att fördjupa demokratin i Ecuador. En "indianisering" av andra politiska partier än Pachakutik kan likaledes skönjas och i nuvarande presidenten Rafael Correas socialistiska regeringsallians (*Alianza País*) finns en betydande representation av indianska ledare och sympatisörer (inklusive från Pachakutik). Pachakutik är splittrat i förhållande till Correa och befinner sig i kris.

Bolivia

De senaste åren har en våg av sociala protester sköljt över Bolivia och skapat instabilitet i det politiska systemet. Vid "vattenkriget" år 2000 och "gaskriget" år 2003 enades bön-

der, urban medelklass, fackföreningar, miljövännar, studenter samt kokabladsodlare för att protestera mot utförsäljningen av landets naturresurser. Resultatet av den senare protesten blev att regeringen var tvungen att överge sin plan på att dra en naturgasledning till USA via Chile. Genom dessa protester hamnade indianrörelsen i centrum för den bolivianska politiken som ledare för en bred och pluralistisk koalition vilken ifrågasatte den nyliberala politik som slagit hårt emot befolkningen.

År 1995 beslutade sig kokaodlarna, ledda av Evo Morales, för att skapa MAS, ett "politiskt instrument" för att ställa upp i valen. Som i det ecuadorianska fallet ville man markera sitt avstånd emot den traditionella, korrupta politiken genom att avstå från att kalla sig för parti. Istället ville man erbjuda ett alternativ – en regering av sociala rörelser – som var en direkt förlängning av det civila samhället och kokaodlarnas rörelse. Med Morales egna ord:

MAS är uttrycket för marginaliserade grupper i samhället som, förtryckta av nyliberalismen och globaliseringen, kämpar för sina rättigheter, för sin identitet, sitt självbestämmande, suveränitet och värdighet (*citerad i Albro, 2005*).

MAS-partiets struktur påminner om en social rörelse, med färre institutionaliserade beslutsfattandeprocesser och utrymme för större flexibilitet än traditionella politiska partier. Partiet har påverkats av den form av deltagandedemokrati som praktiseras inom kokaodlarnas rörelse, innefattandes den traditionella organisationsformen "*el ayllu*" i de indianska byarna (*el ayllu* kan definieras som en traditionell bysamfällighet, där jorden ägs och brukas kollektivt och som har sina rötter i den andinska indianska kulturen).

Det finns en ambition att införa dessa demokratiska institutioner på nationell nivå som ett sätt att påvisa att demokrati kan utövas på andra sätt än den västerländska liberala modellen. Eftersom MAS representerar en social rörelse

har gräsrötterna stort inflytande över beslutsfattandeprocesser och viktiga händelser inom partiet. Deltagandet fungerar på samma sätt som i rörelsen, det vill säga frågor måste förankras hos gräsrötterna genom möten och långa diskussioner där varje beslut fattas i enighet. Att sitta i regeringsställning medför dock krav på ökad effektivitet vilket gör det svårt att förankra alla beslut hos basorganisationerna. Detta har lett till att radikala krafter inom rörelsen börjat ifrågasätta varför de utlovade förändringarna dröjer, vilket hotat att splittra den breda alliansen av sociala rörelser som står bakom MAS.

En av de viktigaste frågorna för MAS är att skriva om konstitutionen så att Bolivia erkänns som en plurinationell stat. Genom att erkänna indianfolkens kollektiva rättigheter vill man göra sig av med de koloniala strukturerna i staten. I den nya grundlagen, som trots kraftiga protester från oppositionen redan godkänts av konstitutionsomskrivningsrådet (och som det ska folkomröstas om i mitten av år 2008), fastslås det även att Bolivia ska ha en solidarisk blandekonomi som respekterar både privat ägande och ursprungsfolkens autonomi genom att dessa återfår kontrollen över naturresurserna.

Florentino Barrientos är ledare för *Confederación Sindical Unica de Trabajadores Campesinos de Bolivia, CSUTCB*, den största bolivianska fackföreningen. Han reflekterar över den konstitutionella processen och framhäver identitetens centrala roll:

Vi kan inte förlora vår identitet. Det är fundamentalt att vi erkänner vår kulturella identitet och vårt språk. Det handlar om makt och kunskap. Därför är utbildningen betydelsefull. Vi måste ändra lagarna så att de överensstämmer med vår identitet, exempelvis vad gäller utbildningen så att den handlar om vår egen kultur, på vårt eget språk. Så att den handlar om jordbruksproduktionen som får våra byar att utvecklas. Vi måste göra utbildningen produktiv. Därför anser jag att identiteten är avgörande för oss. (*Barrientos, intervjuad av Gustafsson, La Paz, 26 juli, 2007*)

Bolivias indianrörelse lyckades komma till makten tack vare att de lyckats ena olika sociala grupper vars gemensamma nämnare var att de drabbats av den nyliberala politiken. Utmaningen ligger i att upprätthålla denna enighet. De senaste årens omfattande protester tyder dock på att regeringen har svårigheter med att tillgodose alla krav som kommer underifrån.

Indianrörelserna och demokratin

Indianfolken har efter århundraden av politiskt, ekonomiskt och kulturellt förtryck blivit betydelsefulla politiska aktörer i Ecuador och Bolivia. Detta har bidragit till flera positiva effekter på demokratin eftersom tidigare exkluderade grupper är representerade i staten. Detta ökar inte bara legitimiteten hos de demokratiska institutionerna utan medför även att nya frågor rörande indianfolkens rättigheter kommer upp på den politiska agendan. Statsvetaren Donna Lee Van Cott (2005) framhäver att de etniska rörelserna erbjuder ett nytt, mer dynamiskt förhållande mellan beslutsfattarna och medborgarna vilket smittar av sig på andra, mer traditionella partier.

En utav de största svagheterorna hos de latinamerikanska partierna är bristen på en meningsfull och lyhörd relation till de grupper som de representerar. Hon menar att de etniska rörelserna även har påverkat den politiska kulturen genom att införa mer transparenta och deltagardemokratiska modeller inom politiken. De har exempelvis kämpat emot korrupktion, svågerpolitik och paternalistiska strukturer.

Det finns även risker, såsom att rörelserna dras in i den traditionella politiken, vilket kan skapa splittring inom dem. Enligt många interna kritiker var detta fallet med Pachakutik under regeringsalliansen med Gutiérrez. En annan fara är att gräsrotternas otålighet hindrar partierna från att förändra

systemet ”inifrån”. De etniska rörelserna står därmed inför en stor utmaning: att balansera sin roll som ”partier” samtidigt som de är underordnade den sociala rörelsens radikalism, idealism och ovilja till förhandling.

Maria-Therese Gustafsson

statsvetare

Rickard Lalander

statsvetare, doktor i Latinamerikastudier vid Helsingfors Universitet, forskare vid Latinamerika-Institutet, Stockholms Universitet

Referenser

Albro, Robert (2005), ”The indigenous in the Plural in Bolivian Oppositional Politics”. i: *Bulletin of Latin American Studies* 24:4, s 433–453.

Collins, Jennifer (2004), ”Linking movement and Electoral politics”, i: Burt, Jo-Marie & Mauceri, Philip (red), *Politics in the Andes: Identity, Conflict, Reform*. University of Pittsburgh Press.

Van Cott, Donna Lee (2005), *From Movements to Parties in Latin America*, Cambridge University Press. Cambridge.